

Univerzita Karlova

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Biologie

Studijní obor: Biologie

Karolína Chrenová

Vliv nevlastních členů rodiny na osobnost člověka

The influence of step family on human personality

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. Radim Kuba

Praha, 2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškeré použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 14.8.2020

Podpis

Poděkování:

Mé poděkování patří Mgr. Radimu Kubovi za odborné vedení a cenné rady, ale také za jeho nekonečnou trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval. Dále bych ráda poděkovala svým přátelům za podporu.

Abstrakt

Tato bakalářská práce je svým charakterem zaměřena na problematiku fenoménu doplněných a nevlastních rodin. Cílem práce je poskytnout základní vhled do komplexní problematiky vztahů v těchto rodinách a o způsobech, jakými mohou vztahy mezi nevlastními členy rodin ovlivňovat vývoj osobnosti člověka.

Pozornost je věnována evolučně-psychologickým teoriím, které se zabývají rodičovstvím a sourozenectvím. Tyto teorie zároveň slouží k nastínění evolučních příčin vzniku některých problémů ve vztazích mezi nevlastními členy rodiny.

Formou obecných charakteristik rodinných příslušníků a dynamiky rodin shrnuje práce poznatky odborníků s psychologickou praxí. Tato práce vychází z komplexnějšího náhledu na rodinný systém se zaměřením nejen na vztah mezi nevlastním dítětem a nevlastními rodiči, ale i na vztah nevlastních sourozenců a prarodičů.

Výsledky jsou zkoumány zejména s ohledem na to, jak kvalita těchto vztahů ovlivňuje na aspekty osobnosti, manželský a partnerský život jedince a jeho studijní schopnosti.

Klíčová slova

rodina, doplněná rodina, náhradní rodina, nevlastní otec, nevlastní matka, nevlastní sourozenci, prarodiče, rodičovská péče, osobnost, manželství, partnerství, sourozenecká rivalita, evoluční psychologie

Abstract

This thesis focuses on dynamics in blended and stepfamilies. The aim of this thesis is to provide basic insight into the complex issues of relationships in these families and the ways in which relationships between these family members can affect the development of human personality.

Theories from evolutionary biology are also introduced, with focus on the issue of parental care and sibling rivalry. These theories provide insight on possible evolutionary causes and explanations of conflicts between family members.

The thesis pursues general characteristics of all family members and its dynamics, including findings of psychologists and confronts it with results of experimental studies. This work seeks a more comprehensive view of the family system with a focus not only on the relationship between the stepchild and stepparents, but also on the relationship with other family members, such as half-siblings and grandparents.

The results are discussed with focus on how the quality of these relationships influences personality development, marital and partner life of the individual and his learning abilities.

Key words

family, blended family, stepfamily, stepfather, stepmother, stepsiblings, half-siblings, grandparents, parental care, personality, partnership, marriage, sibling rivalry, evolutionary psychology

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Definice rodiny	8
2.1	Rodina z psychosociálního hlediska.....	8
2.2	Rodina z pohledu evoluční biologie	9
2.2.1	Sexuální a reprodukční strategie	9
3	Altruismus.....	11
3.1	Reciproční altruismus	12
3.2	Příbuzenský altruismus.....	12
3.3	Rodičovské investice	13
3.4	Sourozenecká rivalita	13
4	Rodina nevlastní a náhradní.....	14
4.1	Doplňená rodina	15
4.1.1	Proces vzniku doplňené rodiny	15
4.2	Formy náhradní výchovy dětí.....	16
4.2.1	Pěstounská péče.....	17
4.2.2	Osvojení	18
5	Role členů v rodinném systému.....	18
5.1.1	Význam otce v životě dítěte	18
5.1.2	Význam matky v životě dítěte.....	19
5.1.3	Význam sourozeneckých vztahů.....	20
5.1.4	Význam prarodičů.....	21
6	Vliv nevlastní rodiny na psychosociální vývoj dítěte	22
6.1	Vliv nevlastní rodiny na mentální zdraví a spokojenost v životě.....	23
6.2	Vliv nevlastní rodiny na motivaci ke vzdělávání a akademickým úspěchům.....	24
7	Závěr	25
8	Citovaná literatura.....	27

1 Úvod

Cílem této bakalářské práce je poskytnout základní vhled do komplexní problematiky vztahů mezi členy nevlastních a doplněných rodin, zejména o způsobech, jakými můžou vztahy mezi nevlastními členy rodin ovlivňovat vývoj osobnosti člověka.

Rodina je dynamický systém, který v rámci kulturních a společenských změn může nabývat mnoha podob. V dnešní moderní době již tradiční uspořádání rodiny (rodiče a jejich biologické děti) není samozřejmostí. S ohledem na čím dál tím více společensky akceptovaný rozvod, a s tím často spojená opakovaná manželství, se setkáváme se vznikem nových, tzv. doplněných rodin. V českém jazyce existuje více možností, jak tuto nově vzniklou rodinu označovat: rodina nevlastní, složená, doplněná, sloučená, či sešívána. Termíny jsou volně zaměnitelné, a v této práci se budu držet termínů „rodina nevlastní“ a rodina „doplněná“.

Tyto rodiny mají svůj charakteristický vývoj a jejich členové se musí potýkat s mnohými nelehkými výzvami. Dynamika nově vznikající rodiny je nesmírně komplexní a klíčová – v případě velkých neshod a nepřijetí mezi nevlastními rodiči a nevlastními dětmi může dojít až k rozpadu manželství či partnerství (Matějček & Dytrych, 1999). Nejen rodiče, ale také sourozenci či prarodiče a jejich přítomnost (nebo naopak nepřítomnost) hrají klíčovou roli ve vývoji jedince. Zkoumání těchto vztahů je esenciální pro lepší porozumění tomu, které faktory pomáhají členům složených rodin sžít se a vytvořit pevné vztahy a vazby, které zajistí stabilitu v rodině.

V práci se nachází i kapitola věnovaná problematice náhradní rodinné péče, jejím formám a legislativě v ČR. Tuto kapitolu jsem v práci zahrnula s ohledem na to, že i náhradní rodinnou péčí vznikají nové rodiny s nevlastními členy. Pozornost věnovaná výzkumu dlouhodobých vztahů těchto rodin vzniklých náhradní rodinnou péčí, je ovšem malá. Kvalita vztahů ve složených i náhradních rodinách si zaslouží více pozornosti ve výzkumu, protože má nezanedbatelný vliv na kvalitu života svých členů i jejich dobré zapojení do společnosti.

2 Definice rodiny

2.1 Rodina z psychosociálního hlediska

Definovat rodinu je obtížný úkol – už jen proto, že na ni můžeme pohlížet z pohledu mnoha vědních oborů. V této části práce představím definici rodiny jak z pohledu humanitních věd (tedy práva, pedagogiky, psychologie a sociologie), ale i z pohledu evoluční biologie (té se ale budu podrobněji věnovat v pozdějších kapitolách).

Z pohledu sociologa Petruska (1996), „je rodina definována jako původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“

Průcha (1998) nahlíží na rodinu jako na nejstarší společenskou instituci, která v našich životech zastává esenciální funkce. Pokládá základy etiky a životního stylu, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a životní postoje.

Rodinu nukleární (skládající se z obou rodičů a jejich potomků) považuje za nejběžnější model rodiny. Ale ani tento názor již není aktuální. Pro dnešní západní společnost je typický rapidní nárůst rozvodovosti. Po rozvodu často nastává situace, kdy přijde nový, nevlastní ro dič, případně i nevlastní sourozenci. Tématu rozvodů a následnému vzniku doplněných rodin se budu věnovat v dalších kapitolách.

Autoři Matoušek a Pazlarová (2010) nabízí názor, že v našem typu společnosti je vhodnějším pojmenováním rodiny tzv. rodinné soužití lidí.

S ohledem na to, že členové rodiny mohou přibývat nejen manželstvím, ale i právním osvojením – pokrevní příbuzenský vztah není pro definici rodiny nezbytnou podmínkou. Důležitější je citová vazba, a zajištění reprodukční a výchovné funkce skupiny, přičemž kombinace dospělých a dětí může být jakákoliv.

Matějček (1994) uvádí, že dítě přijímá za své rodiče ty, kteří se k němu mateřsky a otcovsky chovají. Nemusí to tedy být jeho biologičtí rodiče, záleží na jejich péči a budování osobního vztahu. Matějček se také vyjadřuje k důležitosti rodiny jako modelu mezilidských vztahů. Rodina se totiž od všech ostatních sociálních modelů liší tím, že vývoj dítěte ovlivňuje od samého začátku. Intenzivně na dítě působí v nejranějších, nejcitlivějších fázích vývoje. Díky

tomu považuje rodinu za základní sociální model, dle kterého bude jedinec porovnávat všechny další vztahy, do kterých vstoupí.

2.2 Rodina z pohledu evoluční biologie

Z pohledu evoluční biologie je rodina systém, který zajišťuje reprodukční funkci jedinců. Stejně jako u jiných živočišných druhů, i u lidí je reprodukční chování adaptivní. I na rodičovské chování působí přirozený výběr, který pomocí upevnování behaviorálních strategií a sociálních interakcí upravuje rodičovské chování tak, aby byla mláďata vyživována a chráněna v období kritického vývoje (Fraňková, 1999).

Výchova lidských potomků vyžaduje dobře strukturovanou společnost, která jí je schopna dlouhodobě zajistit. V lidské evoluci se tedy začaly vyskytovat dlouhodobé partnerské svazky. Dlouhodobá sexuální strategie znamená velkou investici času, energie i prostředků do partnera a zároveň vyhledávání menšího počtu sexuálních partnerů (Goetz & Shackelford, 2009; Buss & Schmitt, 1993; Gangestad, 2000).

2.2.1 Sexuální a reprodukční strategie

Muži a ženy čelí v rámci reprodukce odlišným překážkám, ze kterých vyplývá i rozdílná míra investic do potomstva (Trivers, 1972; Goetz & Shackelford, 2009).

Reprodukční úspěch muže je dán počtem potomků, které muž může navyšovat společně s počtem partnerek (za předpokladu, že si vybírá partnerky schopné počít a úspěšně odnosit dítě (Buss & Schmitt, 1993). Mužova minimální investice do jednoho potomka je tedy čas a energie vložená do hledání partnerky, a následného pohlavního aktu.

Ženin reprodukční úspěch je omezen kratší délkou reprodukčního období a velkou počáteční investicí. Minimální investice ženy je 9 měsíců těhotenství, porod, a období kojení – což společně představuje velkou investici energie i času a přináší mnohá rizika (Trivers, Parental investment and sexual selection, 1972; Cashdan, 1998; Goetz & Shackelford, 2009; Gangestad, 2000). Její reprodukční úspěch je tedy omezen počtem potomků, které dokáže vyprodukovat, a toto množství nelze zvýšit počtem partnerů.

Trivers (1972) nabízí, že kvůli těmto asymetriím v rodičovských investicích by měli muži a ženy preferovat odlišné sexuální strategie. Autoři Buss a Schmitt (1993) se výzkumu těchto pohlavních rozdílů věnovali, a vnesli do nich řád pomocí teorie pohlavních strategií (angl. Sexual Strategies Theory, SST). Vzhledem k obrovským časovým i energetickým investicím ženy, je její hlavní strategií dlouhodobý vztah s jedním partnerem. Základní výhoda, která z

dlouhodobého párování vyplývá pro ženy, je stálý přístup ke zdrojům a zajištění budoucích investic do potomků (Cashdan, 1998; Feingold, 1992). Pro získání této výhody musí být žena schopná identifikovat potenciálního partnera, který bude ochoten do ní i jejích potomků investovat své zdroje (Buss & Schmitt, 1993; Goetz & Shackelford, 2009; Hertwig, 2002).

Přesné postupy, jak identifikovat vhodného partnera zatím známy nejsou, ale můžeme najít silné preference pro jisté charakteristiky. Mezi ukazatele schopnosti získat dostatek zdrojů patří společenské postavení, dosažená pozice v zaměstnání, vzdělání, výše příjmu, ale i inteligence a pracovitost (Buss & Schmitt, 1993; Feingold, 1992). Za ukazatele ochoty se partnerovi dlouhodobě zavázat, je považována spolehlivost, věrnost a upřímnost (Buss & Schmitt, 1993; Buss & Shackelford, 2008). Laskavost, emoční stabilita a štedrost bývá spojována s dobrými rodičovskými schopnostmi (Buss & Shackelford, 2008).

Krátkodobým strategiím by měli být více nakloněni muži, protože vyššího reprodukčního úspěchu mohou spíše dosáhnout pohlavním stykem s mnoha ženami (Goetz & Shackelford, 2009). Tomu se ženy dle teorie evolučních psychologů snaží zabránit, a snaží se zajistit co největší otcovskou investici ze strany samce.

Zde je vhodné připomenout, že se jedná o teorii z evoluční psychologie. Ta předpokládá, že lidské chování je do značné míry řízeno geny a jistými moduly chování, které vznikly v evolučním procesu člověka. Lidské chování tedy často může být produktem přírodního či pohlavního výběru, a často tyto procesy nejsou uvědomělé. Toto do jisté míry platí i o lidských reprodukčních strategiích.

Vzhledem k velkým investicím muže v dlouhodobém vztahu je dalším významným adaptivním problémem zajištění otcovství (Goetz & Shackelford, 2009). Z evolučního hlediska je genetická příbuznost hlavní hodnotou, kterou potomci pro rodiče mají. Při nejistém otcovství by tedy nemusel být zajištěn přenos otcových genů do dalších generací (Wright, 1998). Muži proto při hledání dlouhodobé partnerky preferují ženy nepromiskuitní a věrné (Buss & Schmitt, 1993; Li, Bailey, Kenrick, & Linsenmeier, 2002).

Další výhodou dlouhodobého partnerství pro muže je možnost výhradního práva k využití celého reprodukčního potenciálu ženy (s tím je spojena další minimalizace nejistoty otcovství) (Buss & Schmitt, 1993; Goetz & Shackelford, 2009). Je tedy nutné rozpoznat ty ženy, které mají vysokou reprodukční hodnotu. Podle autorů je třeba rozlišovat mezi plodností a reprodukční hodnotou ženy.

Plodnost se vztahuje k pravděpodobnosti okamžitého početí, kdežto reprodukční hodnota zahrnuje všechna možná budoucí početí. I z tohoto vyplývá, že muži by pro krátkodobé vztahy měly preferovat ženy se známkami vyšší plodnosti. Mezi ně řadíme atraktivitu ženy, mládí a

zdraví (viditelným ukazatelem zdraví může být například kvalita a vzhled kůže) (Li, Bailey, Kenrick, & Linsenmeier, 2002; Feingold, 1992), a WHR (waist-to-hip-ratio) (Singh, 1993). Pro dlouhodobý vztah ženy by muži měli vyhledávat ženy s vyšší reprodukční hodnotou – sem kromě atraktivity a zdraví řadíme také společenské postavení, smysl pro humor, laskavost (Buss & Schmitt, 1993; Symons, 1995; Li, Bailey, Kenrick, & Linsenmeier, 2002).

Li, Bailey, Kenrick, a Linsenmeier (2002) ve své studii zkoumali, ze kterých kvalit jsou lidé ochotni „slevit“, a které jsou naopak „nutnost“. Výsledky ukázaly největší rozdíl ve vnímání fyzické atraktivity a sociálního postavení – muži považovali alespoň průměrnou atraktivitu za nutnost, zatímco ženy byly ochotny slevit, pokud se muž nachází ve vysokém sociálním postavení. Smysl pro humor, kreativita a romantická povaha byly oběma pohlavími hodnoceny jako pouhé bonusové kvality (Feingold, 1992; Li, Bailey, Kenrick, & Linsenmeier, 2002). Společným „nutným požadavkem“ pro obě pohlaví je dle jejich výsledků inteligence a laskavost (2002).

Laskavost je z evolučního hlediska velice důležitá kvalita. Ženám ukazuje ochotu muže investovat materiální zdroje do ní i jejích potomků, mužům ukazuje ochotu ženy sdílet její reprodukční zdroje (Jensen-Campbell, Graziano, & West, 1995). Laskavost můžeme považovat za základ altruistického chování (Wakefield, 1993), které je esenciální pro rodičovské chování.

3 Altruismus

Altruismus je ze sociobiologického hlediska definován jako čin, který přináší prospěch jeho příjemci a zároveň určité náklady dárci. V evolučních pojmech jsou tyto náklady a prospěch měřeny reprodukčním úspěchem, nebo přesněji pomocí biologické zdatnosti neboli fitness (Louise., Lycett, & MacDonald, 2007). Dle Dawkinse (1998) je konečným cílem všech organismů předat své geny další generaci, a tvrdí, že nejefektivnějším způsobem, jak zvýšit pravděpodobnost předání genů do další generace, je maximalizovat produkci kvalitních potomků.

Altruistické chování se vyznačuje 4 základními znaky – dobrovolnost chování, nezištnost, užitek pro druhého a obětování vlastních nákladů (Zášková, 2009).

Ve velkých skupinách vzájemně nepříbuzných jedinců, by altruisté měli postupně vymizet, jelikož přirozený výběr za takových okolností upřednostňuje sobeckou evoluční strategii (Trivers, The Evolution of Reciprocal Altruism, 1971; Wakefield, 1993).

Obecně rozlišujeme altruismus na příbuzenský a reciproční (v angličtině se používají pojmy: kin a reciprocal).

3.1 Reciproční altruismus

Teorie recipročního altruismu vysvětluje situace, kdy jedinec pomáhá sobě nepříbuznému jedinci. Vychází z předpokladu, že dárci bude v budoucnosti jeho pomoc oplacena (Trivers, 1971). Jde o dlouhotrvající kooperaci, pro jejíž fungování je potřebné, aby se jedinci vzájemně rozpoznávali a pamatovali si minulé interakce. Pokud se jedinec začne během procesu kooperace chovat neférově, tak bude vystřídán a zbude na něj horší partner ke spolupráci (Trivers, 1971).

3.2 Příbuzenský altruismus

Kromě naší vlastní reprodukce existuje ještě jiný zdroj našich genů – příbuzní. Diploidní organismy (tedy i lidé) sdílí 50 % genů s rodiči a sourozenci, 25 % s tetami, strýci, vnoučaty, prarodiči a s bratranci a sestřenicemi 12,5 % (Brembs, 2001). Čím bližší příbuzný, tím je z biologického hlediska cena altruistického činu vyšší. Má tedy cenu položit život za záchranu více než dvou bratrů či osmi bratranců (průměrná příbuznost mezi bratry je 1/2 a mezi bratranci 1/8 genů). Obecně tedy platí, že čím bližší příbuzenský vztah mezi jedinci je, tím silněji platí příbuzenský výběr (Dawkins, 1998).

Prostřednictvím teorie příbuzenského výběru (kin selection) lze pochopit evoluci veškeré spolupráce v přírodě (Brembs, 2001). Průkopníkem teorie příbuzenského výběru je William D. Hamilton, který v roce 1964 zformuloval matematický model známý jako Hamiltonovo pravidlo. Toto pravidlo je obecně zapisováno pomocí rovnice: $rB - C > 0$, nebo také $C/B < r$, kde r = koeficient příbuznosti, B = reprodukční benefit příjemce a C = náklady dárce (Hamilton, 1964).

Hamiltonovo pravidlo vysvětluje teorii příbuzenského výběru. Jedinci, kteří pomáhají ostatním jedincům, s nimiž sdílí určité významné procento kopií shodných genů, tím zvyšují svou biologickou zdatnost (angl. fitness) (Hamilton, 1964). Biologická zdatnost se neměří počtem potomků, ale počtem shodných kopií genů předaných do dalších generací. „Organismus proto může za určitých okolností zvyšovat svou biologickou zdatnost jak produkováním většího množství potomstva, tak tím, že bude pomáhat svým příbuzným.“ (Flegr, 2007).

Exemplárním příkladem příbuzenského altruismu je rodičovská péče o potomky (rodičovský altruismus) (Dawkins, 1998). Jedinci věnují převážnou část svých zdrojů potomkům – čímž snižují svůj vlastní komfort a šance na přežití. Rodiče mají se svými vlastními potomky stejný koeficient příbuznosti ($r = 0,5$). Proto by rodiče měli mít snahu investovat do všech potomků stejné množství zdrojů (Barrett, Lycett, & Dunbar, 2007).

3.3 Rodičovské investice

Míru rodičovských investic ovlivňuje jev, který se v evoluční biologii nazývá konflikt mezi rodiči a potomky (angl. parent-offspring conflict). Teorie vysvětlující tento konflikt spočívá v tom, že rodiče a jejich potomci mají rozdílnou představu o optimální míře péče a rozdělení zdrojů (Trivers, 1972; Buss & Shackelford, 2008; Goetz & Shackelford, 2009).

Rodičovské investice Trivers (1972) definoval jako „libovolnou investici rodiče do jednotlivého potomka, která zvyšuje šanci potomka na přežití“. Pokud má rodina pouze jednoho potomka, rodiče do něj investují 100 % zdrojů (Karwathová, 2014; Blake, 1991). Při narození každého dalšího potomka se zdroje rozdělují (Blake, 1991). Hertwig (2002) poukazuje na to, že významnou příčinou nerovnosti rodičovských investic je právě snaha rodičů o rovné rozdělování. Dříve narození potomci od rodičů získávají nejvíce časových investic, později narození potomci zase mají k dispozici nejvíce materiálních zdrojů (Price, 2008; Hertwig, 2002; Blake, 1991). Do nejméně výhodné pozice se tím pádem dostává prostřední dítě, které se o zdroje musí dělit celý život (Hertwig, 2002). Pokles rodičovských investic v závislosti na pořadí narození prokázaly například studie Boothovy a Keeové (2008). Boothová a Keeová také navrhuje, že rodiče budou více investovat do vlastních než nevlastních potomků (2008). V období nedostatku rodiče pravděpodobně začnou dávat přednost některému z potomků. Z hlediska fitness se rodičům nejvíce vyplatí investovat do starších potomků, kteří jsou nejbližší vlastnímu reprodukčnímu období (Daly, 1987).

3.4 Sourozenecká rivalita

Jak již bylo uvedeno výše, rozdělení zdrojů mezi potomky není rovnocenné. Důsledkem toho se může mezi sourozenci objevovat jistá rivalita, žárlivost a kompetice o zdroje (Pollet & Hoben, 2011). Výzkumy z vývojové psychologie ukazují na to, že tato sourozenecká rivalita je v konečném důsledku velmi častá, zvláště u potomků mladšího věku může být intenzivní (Cicirelli, 1995; McGuire, Manke, Eftekhari, & Dunn, 2000). Mnoha výzkumníky je sourozenecká rivalita vnímána za normální součást vývoje dětí, která může mít na jejich vývoj pozitivní vliv (Cicirelli, 1995; Bedford, Volling, & Smith, 2000).

Sulloway (1996) zavedl termín „rodinná nika“. Jedná se o přenesení ekologické niky do popisu rodinného prostředí. A stejně jako v přírodě, i v rodinném systému je pro potomka výhodné diversifikovat se, a najít si svou specifickou niku, která mu zajistí větší přísun zdrojů.

Systematickou snahu sourozenců co nejvíce se od sebe vzájemně odlišit, popisuje Sulloway (1996) jako efekt sourozenecké odlišnosti (angl. Sibling contrast effect). Ten je u sourozenců stejného pohlaví pozorován častěji a výrazněji než u sourozenců pohlaví opačného (Carey, 1986). Díky odlišnostem sourozenců se podle Sullowaye snižuje možnost rodičů potomky srovnávat, investice rodičů se zvyšují, a zároveň se snižuje závislost potomků na jejich podpoře. Rodinnou nikou nejstaršího bývá identifikace s rodiči a jejich hodnotami. Později narození potomci mohou mít radikálnější názory, a být otevřenější novým zkušenostem, což jsou důležité vlastnosti pro nalezení vlastní niky.

Dalo by se očekávat, že sourozenci, kteří sdílejí velkou část genetické informace, si budou spíše podobní navzájem. Především v osobnostních rysech a postojích se však ukazuje, že tomu tak není. Nezanedbatelný vliv na osobnost člověka totiž mají styl výchovy, přístup rodičů a celkově prostředí, kde jedinec vyrůstal (Booth & Kee, 2008) (Barrett, Lycett, & Dunbar, 2007) (Sulloway, 1996). I vlastní sourozenci mohou od svých rodičů zažívat odlišné přístupy. Rodiče se totiž často nevědomky chovají jinak ke svému prvnímu dítěti a jinak k dítěti poslednímu (Sulloway, 1996). Starší sourozenci mohou příchod dalšího sourozence vnímat jako velmi stresovou situaci, jelikož v jeho zájmu je, aby co největší míra rodičovských investic byla co nejdéle nerozdělována (Barrett, Lycett, & Dunbar, 2007).

4 Rodina nevlastní a náhradní

Koncem 60. let 20. století byly v ČR přijaty zákony, které značně zjednodušily proces rozvodů. Dobře dosažitelný rozvod se stal společensky přijatelným řešením manželských neshod. V 70. letech se proto oproti minulým rokům zdvojnásobil počet rozvodů, ale taky značně narostl počet sňatků nejvyšší počet sňatků byl uzavřen v roce 1973. (Český statistický úřad, 2006). Svou roli zde sehrálo schválení Zákona o státní podpoře novomanželů z roku 1973, ale také nejistá politická a ekonomická situace.

V 90. letech pak dochází ke snížení počtu uzavíraných sňatků (nejnižší počet sňatků byl uzavřen v roce 2003), zvyšování průměrného věku při vstupu do manželství, a zvyšující množství rozvodů (Český statistický úřad, 2006). Za dlouhodobějším nárůstem rozvodovosti stálo vyšší množství rozvodů u déletrvajících manželství, tj. u takových, která v době rozvodu trvala deset a více let.

V období od roku 2006 do roku 2016 došlo mírnému poklesu počtů rozvodů, nicméně tento klesající trend je především odrazem snižujícího se počtu sňatků (Český statistický úřad,

2016). Rozšiřují se také jiné formy partnerského soužití, například faktická manželství nesezdaných párů.

Za rok 2019 se v ČR uskutečnilo 24,1 tisíce rozvodů, a bylo uzavřeno 54,9 tisíce sňatků (Český statistický úřad, 2019). Celková rozvodovost se nachází na 44 %, což je procentuálně stejná úroveň rozvodovosti, kterou měli obyvatelé ČR na přelomu tisíciletí (Český statistický úřad, 2019).

Za rok 2019 bylo rozvodem zasaženo 22,6 tisíce nezletilých dětí, jelikož nezletilé děti žily v 59 % ukončených manželství. (Český statistický úřad, 2019). Stále běžnější jsou také opakované sňatky. Ve srovnání s prvními sňatky bývá počet sňatků vyššího pořadí zhruba třetinový (Český statistický úřad, 2019). Při opakovaných manželstvích vznikají tzv. doplněné rodiny, kdy dochází ke sloučení dětí z různých vztahů. Tomuto fenoménu se budu věnovat v další podkapitole.

4.1 Doplněná rodina

Doplněná rodina vzniká v situaci, kdy po nezdařeném partnerství, či rozvodu, jedinci zakládají nové rodinné svazky. Často si do těchto nově vznikajících rodin přivádějí děti z minulých vztahů. Tímto se vytváří nový rodinný systém, kdy má dítě jednoho rodiče vlastního (biologického), druhého nevlastního. V případě, že i tento nevlastní rodič již má své děti, dostávají se do pozic nevlastních sourozenců. Dítě si musí zvyknout jak na příchod nového rodiče, ale případně i na nové sourozence. Dítě může příchod nového rodiče vnímat jako ohrožení vztahu s oběma biologickými rodiči – jak s tím rodičem, který zůstává v nově vznikajícím rodinném systému, tak s tím, který z rodiny odešel po rozvodu (Clingempeel & Segal, 1986). Celá tato situace přináší do života dítěte mnoho změn, a může pro něj být velice stresující (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Z českých autorů se tématu nevlastních rodin věnoval zejména profesor Matějček (1994), který přinesl pro nevlastní rodinu synonymum doplněná rodina. Dále odbornice z oblasti psychologie rodiny Gjuričová (2009) a Sobotková (Sobotková, 2007) – obě zdůrazňují potřebnost dalších výzkumů z oblasti doplněných rodin.

4.1.1 Proces vzniku doplněné rodiny

Procesy podporující vznik úspěšné doplněné rodiny jsou nesmírně komplexní. Při analýze nově vznikající doplněné rodiny je nutno brát v potaz velké množství faktorů, jako

průběh rozchodu rodičů a jejich následný vztah, přítomnost potenciálních nových sourozenců, věk a osobnost dětí (Clingempeel & Segal, 1986).

Přijetí nevlastního rodiče také znesnadňuje, pokud děti dostávají o nevlastním rodiči protichůdné informace od obou biologických rodičů. Množství těchto faktorů, a obtížnost jejich zpracování ve studiích znemožňuje proces vzniku nové fungující rodiny zobecnit.

Pro nově vznikající rodinu bývá jednou z největších výzev zvládnutí rodičovství a zdárné výchovy dětí. Sobotková (2007) uvádí, že příchod nového rodiče nejlépe přijímají děti mladšího školního věku. Autoři Matějček a Dytrych (1999) za nejkřizovější věk pro přijetí nového rodinného uspořádání, považují období 8-12 let. V tomto věku už děti mají schopnost empatie a dokážou pochopit situaci. Problémem je ale přijetí nové autority, a přizpůsobení se novým požadavkům a roli v rodině (Matějček & Dytrych, 1999). Situaci může zhoršit příliš velká výchovná aktivita a vynucování autority ze strany nevlastního rodiče. Sobotková (2007) ke zlepšení situace navrhuje, aby hlavní odpovědnost za výchovu dětí nesl jejich biologický rodič. Alespoň prvních pár let po vzniku nové rodiny, v období, kdy se vztah mezi novým rodičem a dítětem teprve vyvíjí a upevňuje.

V následující kapitole se budeme věnovat vzniku nevlastních rodin, ve které nemusí být ani jeden z rodičů biologický. Výchova dětí a péče o jejich vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče se ale chtějí nebo mohou o své děti starat. V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je potřeba hledat optimální formu náhradní péče.

4.2 Formy náhradní výchovy dětí

Základními důvody k umístování dětí do náhradní rodinné péče jsou poruchy rodiny a poruchy rodičovství. Čeští autoři Matějček, Dytrych a Dunovský (1995) svou snahu definovat poruchy rodičovství vyjádřili takto „poruchy rodičovství vznikají tím, že rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí dělat to, co je potřebné pro výkon rodičovské role a pro zdárný vývoj dítěte.“

Rodičovská odpovědnost je jedním ze základních institutů rodinného práva a základním atributem rodičovství. Jedná se o právní termín, pod nímž se skrývají práva a povinnosti rodičů, které spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání. Zákon č. 89/2012 Sb. (Občanský zákoník, 2020) stanovuje, že rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká nabytím jeho svéprávnosti, tedy dosažením zletilosti, nebo zbavením odpovědnosti v procesu osvojení dítěte.

Náhradní rodinná péče má na základě právních úprav různé podoby. Jednotlivé formy se od sebe liší rozsahem práv a povinností vychovatele k dítěti, mírou kontroly ze strany státu a také délkou trvání a pevností svazku. Všechny tyto faktory určují, jak moc se konkrétní forma péče přibližuje přirozené rodině. Náhradní rodinné péče je upravena zákonem č. 89/2012 Sb., (Občanský zákoník, 2020) a je uskutečňována v těchto formách: osvojení; pěstounská péče; poručnictví a ústavní péče, zahrnující zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, děti s nařízenou ochrannou nebo ústavní výchovou, děti umístěné do ústavu rodiči.

V roce 2018 žilo v nějaké formě náhradní rodinné péče 19,6 tis. dětí. (Český statistický úřad, 2019). Tento počet se rok od roku pomalu zvyšuje, zatímco počet dětí v zařízeních ústavní péče se snižuje.

4.2.1 Pěstounská péče

Ke konci roku 2019 se v pěstounské péči nacházelo 11 931 nezletilých dětí (MPSV, 2020). Za rok 2019 bylo do pěstounské péče svěřeno 1 746 dětí, zatímco v roce 2005 to bylo pouhých 864 dětí. Tento nárůst je pravděpodobně způsoben větším množstvím pěstounských rodin. Stát poskytuje pěstounům finanční odměnu a příspěvky na hmotné zabezpečení dítěte.

V současné době se ve většině případů dětí v náhradní rodinné péči setkáváme s dětmi sociálně osiřelými (Bubleová, 2007). Tyto děti mají jednoho nebo dokonce oba rodiče, ale ti se o děti neumí, nechťejí nebo nemohou starat. Ve všech situacích jsou děti přednostně svěřovány do širší rodiny nebo v okruhu známých osob dítěte, až poté je vhodný pěstoun hledán v evidenci žadatelů (MPSV, 2006).

Specifikem pěstounství je jeho dočasnost. Kontakt s biologickými rodiči je totiž v pěstounské péči zachován, rodiče mají právo vědět, jak se dítěti daří, a mají právo na osobní a pravidelný styk s dítětem, a dokonce mohou zažádat o svěření zpět do své péče. Vhodnost tohoto nastavení je předmětem diskuze. Z českých autorů je zastáncem udržování těchto kontaktů Formánek (2004). Je toho názoru, že vztah dítěte k biologickým rodičům je v něm geneticky zakódován, a tento vztah je potřeba pro zdravý psychosociální vývoj dítěte zachovávat. Výzkum Sobotkové (2007) poukazuje na skutečnost, že pěstounské rodiny se kontaktům s biologickými rodiči dítěte spíše vyhýbají.

Pro mnohé pěstouny je těžké vyrovnat se s touto skutečností a dočasností vztahu. V úspěšných rodinách s dlouhodobou pěstounskou péčí se dítě stává součástí rodiny i po ukončení právního vztahu.

Z pohledu evoluční psychologie je role pěstounů podivuhodná. Pěstouni přebírají péči o dítě vědomě, na rozdíl od biologických rodičů nemají s dítětem žádné společné geny, na základě kterých by byli vnitřně motivováni ke kvalitní rodičovské péči. Nabízí se vysvětlení, že společné geny nejsou nejdůležitějším faktorem pro rozvoj dobrého rodičovství. Autoři Matoušek a Pazlarová (2010) zastávají názor, že zde je velmi důležitým faktorem tzv. psychologické rodičovství, které nastává po navázání pozitivního emočního vztahu k dítěti.

4.2.2 Osvojení

V naší společnosti pro tento právní proces zlidověl název adopce, ovšem správným termínem je osvojení. Pro úspěšný proces osvojení je nutný souhlas zákonného zástupce dítěte, a jakmile dítě přesáhne věku dvanácti let, je pro úspěšný proces osvojení potřeba osobní souhlas dítěte (zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník). Statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí (2019) uvádí, že nejčastěji je v České republice osvojených dětí ve věku do dvou až tří let.

V současnosti je u nás právně osvojení začleněno do kategorie příbuzenství, nikoli do jiných forem péče o dítě. Dítě tak právně získává novou rodinu a dostává se na úroveň biologických dětí osvojitelů. Osvojitelé se stávají plnohodnotnými rodiči, se všemi právy i rodičovskými povinnostmi (Občanský zákoník, 2020). Vazby s původní rodinou dítěte jsou zcela přetřhány, čímž odpadá případný problémový styk s biologickou rodinou dítěte. Osvojení lze zrušit, ale jen ze závažných důvodů, a to do tří let od rozhodnutí osvojení.

5 Role členů v rodinném systému

5.1.1 Význam otce v životě dítěte

Vliv otce na výchovu a následný život potomka je z evolučního i historického hlediska upozadováno. V naší společnosti je dobrým příkladem fakt, že děti jsou po rozvodu v drtivé většině svěřovány do péče matky. Podíl dětí svěřených do péče otce se dlouhodobě pohybuje na úrovni 7 % (MPSV, 2015).

Vliv otce při výchově je ale stejně důležitý jak u chlapců, tak u dívek. Otec je častěji než matka vnímán jako ten, který dítě povzbuzuje k experimentování a rozšiřování komfortní zóny (Šulová, 2010; Brussoni, 2011; Matějček Z. , 1994). Otcovo zapojení do výchovy dětí je také spojováno s menším strachem ze selhání (Teevan, Diffenderfer, & Greenfeld, 1986), větší samostatností a sebedůvěrou (Harper & Ryder, 1986; Matějček Z. , 1994).

Positivní vztah mezi otcem a dcerou bývá spojován s větší spokojeností v partnerských vztazích dcery a méně riskantním sexuálním chováním (Brussoni, 2011; Clingempeel & Segal,

1986). Blížkost tohoto vztahu může také zlepšovat sebedůvěru dcery a snižovat pravděpodobnost depresivních a úzkostných projevů v adolescentním a dospělém věku (White & Gilbreth, 2001). Pravděpodobnost podobných výsledků u blízkého vztahu s nevlastním otcem je vysoká, ale ještě se neprojevila v dostatečném množství výzkumů.

Zapojení nevlastních otců do výchovy je také předmětem výzkumů. Chování otců bude ovlivňovat věk jeho i dětí, případná předchozí zkušenost se svými biologickými dětmi. Většina studií uvádí, že nevlastní otcové se méně angažují na výchově, méně děti kontrolují a celkově mají spíše nezúčastněný výchovný styl (Crosbie-Burnett & Giles-Sims, 1994; Fine et al., 1993; Leidy et al., 2011). Někteří autoři dokonce uvádějí, že nezúčastněný výchovný styl je u nevlastních otců daleko nejčastější (Hetherington et al., 1992), což je v souladu i s doporučením klinických odborníků (Matějček & Dytrych, 1999).

5.1.2 Význam matky v životě dítěte

Vztah matky k dítěti začíná ještě před narozením dítěte, během těhotenství. Prostřednictvím matky přicházejí k dítěti první podněty z okolního prostředí a také první informace o tomto prostředí. Dítě u matky hledá ochranu v neznámých a stresujících situacích (Gjuričová & Kubička, 2009), a ona mu poskytuje pocity bezpečí. Jako důkaz pro toto tvrzení lze uvést studii, která zjistila, vyšší emoční stabilitu, disciplínu a spokojenost se životem ukazovali ty děti, které svůj vztah k matce hodnotili jako blízký a důvěrný (Daniels & Plomin, 1985). Pro chlapce je matka nevědomým vzorem pro výběr své budoucí partnerky, u které bude s velkou pravděpodobností hledat podobné osobnostní kvality (Špaňhelová, 2011).

Fenomén zlé macechy

Procento dětí, které jsou po rozvodu rodičů svěřeny do péče otce, není vysoké. V ČR se dlouhodobě pohybuje na úrovni 7 %. (MPSV, 2015). A s ohledem na vysoké procento opakovaných manželství, se k těmto dětem často přidá nevlastní matka. Nevlastní matky čelí stejným komplexním problémům při budování doplněné rodiny, které už byly zmíněny v předchozích kapitolách. K tomu jsou ale ještě vystaveny pozoruhodnému fenoménu „zlé macechy“ (Evenhouse & Reilly, 1999; Nielsen, 2008).

Zmínky o zlých macechách se běžně nachází v dětských pohádkách, v lidové slovesnosti a humoru, ale i v populárně-naučné psychologické literatuře, věnujícím se problematice nevlastních rodin (Evenhouse & Reilly, 1999; Cli86; Brown & Gilligan, 1992).

Bettelheim (1977) se tento fenomén stereotypně zlé nevlastní matky snaží vysvětlit z pohledu psychologie dítěte. Nabízí, že dítě tímto řeší vnitřní konflikt a nahromaděný vztek

z odchodu vlastní matky. Toto napovídá tomu, že dítě je odchodem matky zraněno více, než odchodem otce. Vysvětlením může být to, že matka s dítětem tráví více času v ranných stádiích jeho vývoje (Clingempeel & Segal, 1986). Nevlastní matka je tím stavěna do složité pozice, kdy dítěti není nemůže poskytnout tolik času jako biologická matka, v již proběhlém ranném stádiu života dítěte. Zároveň výzkumy (Brown & Gilligan, 1992; Nielsen, 2008; Evenhouse & Reilly, 1999) poukazují na stále přetrvávající názor ve společnosti, že od žen se obecně očekává řízení a organizace domácnosti, včetně péče o její členy. To platí i pro nevlastní matky. Nové nastavení, které nevlastní matka do rodiny může přinést ovšem nemusí být dobře přijímáno. Zejména nevlastní dcery, které žily v režimu nastaveného biologickou matkou, mohou přinášet množství konfliktů (Nielsen, 2008).

V oblasti vnímání a fungování nevlastních matek by bylo potřeba dalšího výzkumu, který by umožnil lepší začlenění nevlastních matek do rodin i společnosti.

5.1.3 Význam sourozeneckých vztahů

Sourozenecké vztahy jsou velmi zajímavým prvkem v dynamice rodiny. Pro mnoho lidí se dokonce jedná o nejdelší vztah v životě (Dunn, 2007). Pro sourozenecké vztahy může být typická velká intenzita a množství společně stráveného času. Děti v předškolním věku, a na prvním stupni základní školy se svými sourozenci často tráví více času, než se svými rodiči nebo jinými vrstevníky (McHale & Crouter, 2003; Cicirelli, 1995). Tato blízkost a intenzita může na kvalitu sourozeneckých vztahů působit pozitivním i negativním způsobem. Je běžné, že sourozenci vůči sobě pociťují jak kladné pocity empatie, porozumění a kooperace, tak negativní pocity podráždění, nelibosti až agrese (Dunn, 2007). Tyto ambivalentní pocity mohou hrát důležitou roli pro socializaci dítěte a jeho úspěšné začlenění do společnosti (McGuire, Manke, Eftekhari, & Dunn, 2000). Mnohé výzkumy nabízejí, že sourozenecké konflikty mohou sloužit ke zlepšení schopnosti empatie a porozumění, schopnosti vyjednávání, a kooperace, i řešení problémů (McHale & Crouter, 2003; Dunn, 2007; Cicirelli, 1995).

Jak už bylo zmíněno v kapitole o sourozenecké rivalitě, rodiče mohou k některým svým dětem projevovat větší sympatie než k ostatním (Sulloway, 1996). Dle Sullowaye (1996) jsou děti na tyto nespravedlnosti a nerovnosti velmi citlivé, a i proto mohou nevědomky vyvolávat konflikty u svých sourozenců. Dle tohoto názoru by se mezi nevlastními sourozenci mělo vyskytovat větší množství konfliktů než mezi vlastními. V rozsáhlém review z roku 2018 autoři Sanner, Russell, Coleman a Ganong zkoumali 46 studií zabývajících se vztahy mezi nevlastními sourozenci. Autoři uvádějí, že větší množství konfliktů, rivality a agrese se vyskytuje mezi vlastními sourozenci, a i na základě tohoto sami vlastní sourozenci označují vztah ke svým

sourozencům za ambivalentní (Sanner, Russell, Coleman, & Ganong, 2018). A ačkoliv může být vztah vlastních sourozenců jimi samotnými vnímán jak pozitivně, tak negativně, množství výzkumů ukazuje na větší dlouhodobou blízkost vztahů mezi vlastními sourozenci, než mezi nevlastními sourozenci (Sanner, Russell, Coleman, & Ganong, 2018) jejich vztahů. Při zkoumání faktorů jako četnost kontaktu vzájemnou podporu a spolupráci i v dospělosti bývají vztahy čistě vlastních sourozenců důvěrnější než vztahy mezi nevlastními sourozenci (White & Gilbreth, 2001). Matějček a Dytrych (1999) zdůrazňují vliv sourozenců na odolnosti jedince (angl. resilience). Pojem definují jako schopnost zvládat stresující a nepříznivé životní podmínky, a zachovat si i za nich svůj příznivý vývoj.

5.1.4 Význam prarodičů

Role prarodičů je velmi specifická v tom, že je neselektivní – nezáleží na rozhodnutí člověka, je získána činy jeho potomka. Výzkumy naznačují, že dědečci mohou mít větší potíže s přijetím své nové role (Matějček & Dytrych, 1999). Naproti tomu u babiček s příchodem vnoučete často pozorujeme příliv nové energie a jisté psychické „omládnutí“ (Strassmann & Garrard, 2011).

Nejrozšířenější hypotézou, vysvětlující tento rapidní rozdíl mezi přístupem babiček a dědečku, je „teorie babičkovství“ (angl. „grandmother hypothesis“) (Williams, 1957). Babičky mají podle tohoto konceptu nezanedbatelnou roli při výživě a výchově svých vnoučat. Tím, že babičky pomáhají ve výživě svých vnoučat, ulehčují množství energie a zdrojů, které musí do potomků investovat dcery (Hawkes, 2003). Ty se pak mohou zaměřit na vlastní přímou reprodukci a mít kratší intervaly mezi jednotlivými porody. Dochází tedy k situaci, kdy se sice žena v pokročilém věku nemůže rozmnožovat, ale podílením se na přežití potomků svých příbuzných, si nadále zvyšuje své inkluzivní fitness (Hawkes, 2003).

Role prarodičů (babiček i dědečků) prarodiče je také důležitá pro jejich roli nositele tradic, a rodinných zvyků, přenášených po generace (Kropp, 2001). To může dětem poskytovat silný pocit sounáležitosti, a také lepší mezigenerační porozumění (Matějček & Dytrych, 1999; Kropp, 2001). Oproti rodičům nejsou prarodiče ve vztahu k dítěti tolik přísní a důslední. To dává prostor pro vznik velmi blízkého pouta, které není zatíženo přímou zodpovědností za výchovu (Kropp, 2001). I to odpovídá výzkumům Matějčka a Dytrycha (1999), které poukazují na to, že pro děti je snadnější přijmout nevlastní prarodiče, než nevlastní rodiče.

Z daných poznatků vyplývá, že nesmírně významnou roli hrají prarodiče při náročných krizových situacích, jako jsou smrt, nemoc, ztráta zaměstnání, nebo třeba rozvod rodičů (Kropp,

2001). Při stabilizaci rodinných krizí je jejich podpora zvláště důležitá – a často mohou prarodiče zastupovat nebo alespoň částečně nahrazovat jednoho či oba rodiče

Při nutném zásahu veřejných institucí může být dítě z rodiny odebráno a svěřeno právě do pěstounské péče jeho prarodičů. Počty dětí, které byly svěřeny do pěstounské péče jejich prarodičů, narůstají. Za uplynulých deset let se počet prarodičů pěstounů více než zdvojnásobil (MPSV, 2020). Podobně i zahraniční autoři (Dolbin-MacNab, 2009) uvádějí, nárůst prarodičů, kteří přebírají zodpovědnost za výchovu a péči o svoje vnoučata. V 90. letech 20. století se v USA zvyšoval počet dětí, které byly odebírány rodičům a svěřovány do formální pěstounské péče příbuzným.

6 Vliv nevlastní rodiny na psychosociální vývoj dítěte

Jak již bylo zmíněno v předešlých kapitolách, každý rodič se snaží investovat do svých potomků tak, aby byli reprodukčně úspěšní, a tím, aby zajistil přenos svých genů do dalších generací (Trivers, 1972). Aktivní snahu rodičů o ovlivnění psychosociálního vývoje dítěte lze rozpoznat skrze rodičovskou péči a funkční produktivita této rodičovské péče (pozorovatelná jako výsledky dětí). Produktivita úsilí rodičů je dle výzkumů (Evenhouse & Reilly, 1999) kombinací vlastních charakteristik rodičů (např. věk nebo vzdělání), dítěte (např. věk, pohlaví nebo fyzická přitažlivost) a prostředí dítěte (např. kvalita školy, kvalita rodinného systému nebo míra místní kriminality).

Rodiče jsou v rodičovské péči ke svým dětem omezeni zdroji (například jejich bohatstvím a volným časem, který lze věnovat k výchově dětí). Některé prvky rodičovské péče a úsilí, jako například výdaje na trpělivost nebo snížený komfort rodičů, jsou těžce měřitelné. Viditelnějším indikátorem rodičovských investic jsou peníze a čas, které rodiče do potomka vkládají.

Výzkumů zabývajících se rodičovskými investicemi a výsledky potomků s ohledem na rodinnou strukturu se zabývalo více autorů (McLanahan & Sandefur, 1994). Velké množství studií porovnává rozdíly pouze mezi dětmi z rozvedených, a dětmi z úplných rodin, jiné používaly jako příklady nevlastních rodin i nesezdané páry s dětmi. Tato metodologická nekonzistence začala být v posledních letech výzkumů vylepšována. Pro zachycení co největšího a nejpresnějšího množství vlivů je vhodné používat kategorizaci odrážející různorodé pojetí rodinných systémů v dnešní společnosti (McLanahan S. T., 2013; Hannan, Halpin, & Coleman, 2013): a) tradiční rodina (2 biologičtí rodiče v manželství), b) doplněná rodina (1

biologický, 1 nevlastní rodič), c) rozvedení rodiče bez opakovaného manželství, d) mimomanželské děti.

6.1 Vliv nevlastní rodiny na mentální zdraví a spokojenost v životě

K zamyšlení a dalším možným výzkumům slouží názor, že atmosféra rodiny, její procesy a celková funkčnost mohou mít o dost výraznější a pozitivnější vliv na vývoj a životní spokojenost potomka, než rodinná struktura (Downey, 2001). Bylo zjištěno, že dospívající dívky mají více s nevlastními otci množství konfliktů, a příchod nevlastního otce do rodiny snášejí hůře, než synové (Hertwig, 2002; Vuchinich, Hetherington, Vuchinich, & Clingempeel, 1991). Dcery, které mají nevlastní otce, se také mohou osamostatnit a odstěhovat od rodiny dříve než dcery mající biologické otce, nebo i dříve, než synové mající nevlastní otce (Vuchinich, Hetherington, Vuchinich, & Clingempeel, 1991).

Studie zkoumající mentální zdraví adoptovaných adolescentů vykazovala nejlepší u těch dětí, které hodnotily vztahy v rodině jako plné vřelosti a blízkosti (Benson, Sharman, & Roehlkepartain, 1994). Převážná většina dětí ze doplněných rodin cítí alespoň střední míru blízkosti se svými nevlastními rodiči (Sanner, Russell, Coleman, & Ganong, 2018).

Děti žijící s nevlastními sourozenci, měly v porovnání s dětmi žijícími s biologickými sourozenci, vyšší riziko antisociálního chování (např. užívání návykových látek, riskantní sexuální aktivita, delikvence, agresivní chování) (Halpern & Tach, 2008).

Při zkoumání spojitostí mezi dospíváním s členy nevlastní rodiny a depresivními symptomy nebyly nalezeny jasné výsledky. Jedna studie objevila výrazně vyšší symptomy deprese u adolescentů vyrůstajících v rodinách s nevlastními sourozenci, či nevlastním otcem (Halpern & Tach, 2008), zatímco jiné studie (Tucker & Wiesen-Martin, 2015; Vogt Yuan, 2009) žádné rozdíly mezi adolescenty vyrůstajícími v rodinách s nevlastními členy, a adolescenty vyrůstajícími s rodinami s biologickými členy neobjevily.

Začátek vlastního dospělého života neboli odstěhování se od rodiny, je pravděpodobně urychleno u těch, kteří vyrůstali v domácnosti s nevlastními sourozenci (Aquilino, 1991). Podobný efekt můžeme pozorovat i u dcer, u nichž je brzký odchod z domova pravděpodobně urychlen přítomností nevlastního otce (Vuchinich, Hetherington, Vuchinich, & Clingempeel, 1991).

Studie zkoumající vliv socioekonomického statusu a rodinného uspořádání na hladiny kortizolu u dětí ukázaly, že děti vyrůstající v doplněných a nevlastních rodinách mají dlouhodobě vyšší hladiny kortizolu (Flinn & England, 1997). To ukazuje na dětmi vnímaný zvýšený stres v rodinném prostředí, což může mít za následek různé vývojové vady (Flinn &

England, 1997). V navazující studii se Flinn (1999) zaměřil i na to, jaký vliv na fyzický růst dítěte může mít prostředí nevlastní rodiny. Z jeho výsledků vyplynulo, že nevlastní děti (zde dívky ve věku 0-10 let a chlapci ve věku 10-20 let) měli nižší váhu než jiné děti jejich věku, včetně jejich částečně nevlastních sourozenců, se kterými bydleli v jedné domácnosti.

Vlastní a nevlastní sourozenci přitom původně měli stejnou porodní váhu. Jedním z vysvětlení pro tyto výsledky může být hypotéza rozdělení míry rodičovských investic, tedy že nevlastním dětem je častěji věnována menší péče než dětem vlastním. Výsledky těchto dvou studií, tedy vysoké hladiny kortizolu a nižší váha dospívajících dětí mohou ukazovat na možnost, že děti podvědomě vnímají vliv nevlastní rodiny jako stresor, což s sebou v dlouhodobém kontextu může nést jisté psychologické i edukační problémy (Flinn & England, 1997; Flinn, Leone, & Quinlan, 1999).

6.2 Vliv nevlastní rodiny na motivaci ke vzdělávání a akademickým úspěchům

Výzkumy Langmeiera a Krejčířové (2006) poukazují na to, že s akademickými výkony souvisí mnohé osobnostní rysy, a hlavním komponentem ovlivňujícím intelektuální schopnosti člověka, může být motivace a pozitivním přístupem k rozvoji. Tyto komponenty může výrazně ovlivnit výchova, atmosféra a prostředí v rodinném systému a samozřejmě motivace, kterou rodiče dítěti poskytují (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Jiné výzkumy naznačují, že vztahy mezi sourozenci předpovídají akademické úspěchy dětí lépe, než rodinný stav rodičů (Halpern & Tach, 2008). Konkrétně, děti žijící s biologickými rodiči bez jakýchkoliv sourozenců, skórovali v testech, zkoumající IQ a akademické úspěchy, v průměru stejně jako děti žijící s nevlastními rodiči, také bez jakýchkoliv sourozenců. Děti žijící s oběma biologickými rodiči, které měly nevlastní sourozence, měly v testech horší skóre (Halpern & Tach, 2008). Jiné studie však napovídají tomu, že ani struktura rodiny, ani struktura sourozenců významně nepředpovídá výsledky testů výkonu dětí (Gennetian, 2005).

7 Závěr

Cílem této práce je poskytnutí základního vhledu do problematiky doplněných a nevlastních rodin. Zvýšená pozornost je věnována evolučně-psychologickým teoriím, které se zabývají rodičovstvím a sourozenectvím, a které mohou pomoci k pochopení dynamiky mezi jednotlivými členy nevlastních rodin.

V nedávném celonárodním průzkumu v USA tři z deseti amerických dospělých uvedli, že mají nevlastní sourozence (Sanner, Russell, Coleman, & Ganong, 2018). Toto číslo je ještě vyšší mezi Afroameričany (45 %) a Hispánci (38 %) (Sanner, Russell, Coleman, & Ganong, 2018). Tyto vyšší čísla jsou způsobeny vzrůstající variabilitou v rodinných uspořádáních – rozvody, a s nimi často spojená opakovaná manželství, jsou společensky více akceptována. V ČR se počet opakovaných sňatků konstantně pohybuje na třetině z celkové míry prvních sňatků. Za rok 2019 se tedy jedná o přibližně 18 tisíc opakovaných manželství.

V poslední dekádě byla zejména v USA provedena řada studií, které popisují fungování doplněných rodin, vztah mezi nevlastními rodiči a nevlastními dětmi, i faktory, které ovlivňují dobrý vývoj dětí z doplněných rodin. Bohužel se jich valná většina zabývá pouze výzkumem dětí v období školního věku a puberty (Hetherington, 1994), ovlivnění nevlastní rodinou v dospělém věku zůstává neprostudováno. Česká vědecká scéna v tomto výzkumu bohužel zaostává, tématu nevlastních rodin se věnoval zejména profesor Matějček (1994), dále pak Gjuríčová (2009) a Sobotková (Sobotková, 2007). Potřebnost dalších výzkumů z oblasti doplněných rodin v kontextu české společnosti je tedy výrazná.

Valná většina studií se shoduje na tom, že emoční atmosféra a blízkost vztahů v rodině, má možná důležitější roli než rodinné uspořádání a styl výchovy (Langmeier & Krejčířová, 2006; Hetherington, 1994; McHale & Crouter, 2003; Matějček Z. , 1994).

Častou limitací výzkumů o vlivu nevlastních rodin na psychosociální vývoj jedince, jsou různé těžce měřitelné faktory, které, pokud nejsou ve výzkumu odfiltrovány, mohou být mylně interpretovány jako vliv nevlastní rodiny. Hezkým příkladem mohou být charakterové vlastnosti matky i otce, které mohly přispět k rozvodu rodičů. Ty totiž mohou negativně ovlivňovat také jejich výchovné schopnosti (Karwathová, 2014; Brussoni, 2011; Clingempeel & Segal, 1986). Řada studií, které se tímto tématem zabývají, dochází k rozdílným, ne-li přímo protichůdným závěrům. Toto může být způsobeno i nejasnou kategorizací výzkumu rodinných systémů (McLanahan S. T., 2013). Velké množství studií porovnává rozdíly pouze mezi dětmi z rozvedených, a dětmi z úplných rodin, jiné používaly jako příklady nevlastních rodin i nesezdané páry s dětmi. Některé práce vycházejí z dlouhodobých studií, někteří autoři ve svých

studiích uvádějí pouze jednorázové výsledky. To může být příčinou nejasných závěrů v problematice.

Pro jasnější výsledky vlivu nevlastních a doplněných rodin je třeba větší množství studií, zaměřených na kvalitativní přístup výzkumu s jasnější kategorizací a typologií rodinného systému. Je na místě se jimi zabývat, protože představují stále obvyklejší model rodinného soužití. Práce také může sloužit jako inspirace pro samotné členy nevlastních a doplněných rodin k tomu, aby na pracovali na prohloubení svých rodinných vztahů a zlepšení rodinné atmosféry.

8 Citovaná literatura

- § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. (1999). *Zákony pro lidi.cz* [online]. Získáno 1.. 7. 2020, z zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#p1>
- Aquilino, W. S. (1. 9 1991). Predicting parents' experiences with coresident adult children. *Journal of Family Issues*, 12(3), stránky 323-342. doi:<https://doi.org/10.1177/019251391012003005>
- Barrett, L., Lycett, J., & Dunbar, R. I. (2007). *Evoluční psychologie člověka* (1. vyd.). (R. K. Jitka Hanušová, Překl.) Praha: Portál. Získáno 27. 6 2020
- Bedford, V., Volling, B., & Smith, P. (1. 1 2000). Positive consequences of sibling conflict in childhood and adulthood. *International Journal of Aging and Human Development*, 51(1), stránky 53-69. doi:10.2190/g6pr-cn8q-5pvc-5gtv.
- Benson, E. L., Sharman, A. R., & Roehlkepartain, E. C. (6 1994). Growing up adopted: A portrait of adolescents and their families. *MN: Search Institute*, str. 128. Získáno 5. 8 2020
- Bettelheim, B. (1977). *The uses and abuses of enchantment* (2. vyd.). Vintage. Získáno 5. 8 2020
- Blake, J. (1991). Number of siblings and sociability. *Journal of Marriage and the Family*, 53(2), stránky 271–283. doi:10.2307/352898
- Booth, A., & Kee, H. (11. 4 2008). Birth order matters: the effect of family size and birth order on educational attainment. *Journal of Population Economics*, 22, stránky 367–397. doi:10.1007/s00148-007-0181-4
- Brembs, B. (12 2001). Hamilton's Theory. V *Brenner's Online Encyclopedia of Genetics* (str. 2800). Academic Press. doi:0.1006
- Brown, L., & Gilligan, C. (1992). Meeting at the Crossroads: Women's Psychology and Girls' Development. *Harvard University*, 3(1), stránky 11-35. doi:10.1177/0959353593031002
- Brussoni, M. &. (4 2011). Striking a balance between risk and protection: Fathers' attitudes and practices toward child injury prevention. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 32(7), stránky :491-8. doi:10.1097/DBP.0b013e31821bd1f5
- Bubleová, V. +. (2007). *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit. Získáno 11. 7 2020, z <http://www.knihovnanrp.cz/online-katalog/pestouni-maji-pravo-na-sluzby-prakticky-pruvodce-pro-nahradni-rodinnou-peci/>
- Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1 2008). Attractive women want it all: Good genes, economic investment, parenting proclivities, and emotional commitment. *Evolutionary Psychology*, 6(1), stránky 134-146. doi:10.1177/147470490800600116

- Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (5 1993). Sexual strategies theory: an evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100(2), stránky 204-32. doi:10.1037/0033-295X.100.2.204
- Carey, G. (5 1986). Sibling imitation and contrast effects. *Behavior Genetics*, 16(3), stránky 319-41. doi:10.1007/BF01071314
- Cashdan, E. (12 1998). Women's mating strategies. *Evolutionary Anthropology*, 5, stránky 134-143. doi:10.1002/(SICI)1520-6505(1996)5:4<134::AID-EVAN3>3.0.CO;2-G
- Cicirelli, V. G. (1995). Sibling relationships across the life span. *Plenum Press*. doi:10.2307/353741
- Clingempeel, W. G., & Segal, S. (5 1986). Stepparent-Stepchild Relationships and the Psychological Adjustment of Children in Stepmother and Stepfather Families. *Child Development*, 16(3), stránky 319-41. doi:10.1007/BF01071314
- Český statistický úřad. (2006). Získáno 14. 7. 2020, z Demografický vývoj Jihočeského kraje v letech 1991 - 2005 [online]: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536944/133137t2.pdf/11058d5c-da52-4f52-9113-6e9b715dc23d?version=1.0>
- Český statistický úřad. (2016). Získáno 2. 7. 2020, z Vývoj obyvatelstva České republiky, Rozvodovost [online]: <https://www.czso.cz/documents/10180/45964328/1300691703.pdf/ce3cde52-76e0-45ed-8d54-03eb481d2af8?version=1.1>
- Český statistický úřad. (2019). Získáno 2. 7 2020, z Pohyb obyvatelstva - rok 2019: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2019>
- Český statistický úřad. (listopad 2019). Získáno 2. 7. 2020, z Vybrané údaje o sociálním zabezpečení za rok 2018: <https://www.czso.cz/documents/10180/90404487/19002919.pdf/f564bd0f-15ae-4d7b-8e9d-8a8e94959f51?version=1.7>
- Daly, M. &. (1987). The Darwinian psychology of discriminative parental solicitude. *Nebraska symposium on motivation*, 35, stránky 91–144. Získáno 11. 8 2020
- Daniels, D., & Plomin, R. (1985). Differential experience of siblings in the same family. *Developmental Psychology*, 21(5), stránky 747-760. doi:10.1037/0012-1649.21.5.747
- Dawkins, R. (1998). *Sobecký gen*. (V. Kopský, Překl.) Praha: Mladá fronta.
- Dolbin-MacNab, M. (2009). Navigating Interdependence: How Adolescents Raised Solely by Grandparents Experience Their Family Relationships. *Family Relations*, 58(2), stránky 162-175. doi:10.1111/j.1741-3729.2008.00544.x
- Downey, D. B. (6 2001). Number of siblings and intellectual development: The resource dilution explanation. *American Psychologist*, 56(6-7), stránky 497-504. doi:10.1037//0003-066X.56.6-7.497
- Dunn, J. (2007). Siblings and socialization. (J. E. Grusec & P. D. Hastings) *Handbook of socialization: Theory and research*, stránky 309-327.

- Dunovský, J., Dytrych, Z., & Matějček, Z. (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě* (1. vyd.). Praha: Grada.
- Evenhouse, E., & Reilly, S. (9 1999). Is the Wicked Stepmother Just a Fairytale? doi:10.1007
- Feingold, A. (7 1992). Gender differences in mate selection preferences: A test of the parental investment model. *Psychological Bulletin*, 112(1), stránky 125-39. doi:10.1037/0033-2909.112.1.125
- Flegr, J. (2007). *Úvod do evoluční biologie* (1. vyd.). Praha: Academia.
- Flinn, M., & England, B. (6. 12 1997). Social economics of childhood glucocorticoid stress response and health. *American Journal of Physical Anthropology*, stránky 33-53. doi:10.1002
- Flinn, V. M., Leone, D. V., & Quinlan, R. J. (14. 12 1999). Growth and Fluctuating Asymmetry of Stepchildren. 20(6), stránky 465-479. doi:10.1016/S1090-5138(99)00028-8
- Formánek, O. (2004). Jak nabídnout více dětem i pěstounům: Náhradní rodinná péče. 7(2), stránky 15–17.
- Fraňková, S. (1999). *Srovnávací psychologie a základy etologie*. Praha: Karolinum.
- Gangestad, S. &. (8 2000). The Evolution of Human Mating: Trade-Offs and Strategic Pluralism. *Behavioral and Brain Sciences*, 23(04), stránky 573 - 587. doi:10.1017/S0140525X0000337X
- Gennetian, L. A. (2 2005). One or two parents? Half or step siblings? The effect of family structure on young children's achievement. *Journal of Population Economics*, 18(3), stránky 415-436. doi:10.1007/s00148-004-0215-0
- Gjuričová, Š., & Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie, systemické a narativní přístupy 2*. (2. vyd.). Praha: Grada.
- Goetz, A., & Shackelford, T. (9 2009). Sexual conflict in humans: evolutionary consequences of asymmetric parental investment and paternity uncertainty. *Animal Biology*, stránky 449-456. doi:10.1163/157075509X12499949744342
- Halpern, S., & Tach, L. (5 2008). Heterogeneity in Two-Parent Families and Adolescent Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), stránky 435 - 451. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00492.x
- Hamilton, W. D. (7 1964). The genetical evolution of social behaviour. I. *Journal of Theoretical Biology*, 7(1), stránky 17-52. doi:10.1016/0022-5193(64)90039-6
- Hannan, C., Halpin, B., & Coleman, C. (12 2013). Growing Up in a One-Parent Family: The Influence of Family Structure on Child Outcomes. *Family Support Agency*.
- Harper, J., & Ryder, J. (1986). Parental Bonding, Self-Esteem and Peer Acceptance in Father-Absent Male Adolescents. 7(1), stránky 17–26. doi:doi.org/10.1080/01591487.1986.11004336

- Hawkes, K. (9 2003). Grandmothers and the Evolution of Human Longevity. *American Journal of Human Biology*, 22(6), stránky 294-302. doi:10.1002/evan.21382
- Hertwig, R. D. (15. 4 2002). Parental investment: how an equity motive can produce inequality. *Heuristics*, stránky 670-692 .
doi:doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744282.003.0035
- Hetherington, E. M. (1994). Siblings, family relationships, and child development: Introduction. *Journal of Family Psychology*, 8(3), stránky 251-253 .
doi:doi.org/10.1037/0893-3200.8.3.251
- Jensen-Campbell, L. A., Graziano, W. G., & West, S. G. (1995). Dominance, prosocial orientation, and female preferences: Do nice guys really finish last? *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), stránky 427–440. doi:10.1037/0022-3514.68.3.427
- Karwathová, C. I. (1. 12 2014). Sibling structure and educational achievement: How do the number of siblings, birth order & birth spacing affect children's vocabulary competences? 26(3), stránky 372–396. doi:10.3224/zff.v26i3.18993
- Kropp, P. (2001). *Rodičem bez nerváků: já budu rodič, ty bud' dítě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Li, N. P., Bailey, J. M., Kenrick, D. T., & Linsenmeier, J. A. (2002). The necessities and luxuries of mate preferences: Testing the tradeoffs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), stránky 947–955. doi:10.1037/0022-3514.82.6.947
- Louise., B., Lycett, J., & MacDonald, D. R. (2007). *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1999). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál.
- McGuire, S., Manke, B., Eftekhari, A., & Dunn, J. (2000). Children's Perceptions of Sibling Conflict During Middle Childhood: Issues and Sibling (Dis)similarity. *Social Development*, 9(2), stránky 173–190. doi:10.1111/1467-9507.00118
- McHale, S. M., & Crouter, A. C. (21. 12 2003). How do children exert an impact on family life? *PsycCRITIQUES*, 6060(5151). doi:10.1037/a0039948
- McLanahan, S. T. (2013). The Causal Effects of Father Absence. *Annual review of sociology*, 39(1), stránky 399–427. doi:10.1146/annurev-soc-071312-145704
- McLanahan, S., & Sandefur, G. (3 1994). Growing Up with a Single Parent. What Hurts, What Helps. *Social Forces*, 73(3), str. 1184. doi:10.2307/2580615
- MPSV. (2006). *Srovnání pěstounské péče*. Získáno 1. 8 2020, z <https://www.mpsv.cz/cs/3869>

- MPSV. (2015). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí*. Získáno 1. 8 2020, z <https://www.mpsv.cz/cs/3869>
- MPSV. (2019). *Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2019*. Získáno 1. 8 2020, z <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- MPSV. (2020). *Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2019*. Získáno 1. 8 2020, z MPSV: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- Nielsen, L. (10 2008). Stepmothers. *Journal of Divorce & Remarriage*, 30(1), stránky 115-148. doi:10.1300/J087v30n01_08
- Občanský zákoník. (1. 7 2020). *Zákon č. 89/2012 - Zvláštní ustanovení o výkonu rodičovské odpovědnosti*.
- Petrusek, M. L. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Pollet, T. V., & Hoben, A. D. (27. 5 2011). An Evolutionary Perspective on Siblings: Rivals and Resources. *Oxford Handbooks Online*. doi:10.1093/oxfordhb/9780195396690.013.0009
- Price, J. (2008). Parent-Child Quality Time: Does Birth Order Matter? *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.767444
- Průcha, J. W. (1998). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Sanner, C., Russell, L. T., Coleman, M., & Ganong, L. (12 2018). Half-Sibling and Stepsibling Relationships: A Systematic Integrative Review. *Journal of Family Theory & Review*, 10(4), stránky 765–784. doi:10.1111/jftr.12291
- Singh, D. (1993). Adaptive significance of female physical attractiveness: role of waist-to-hip ratio. *American Psychological Association*, 65(2), stránky 293–307. doi:10.1037/0022-3514.65.2.293
- Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- Strassmann, B. I., & Garrard, W. M. (2. 9 2011). Alternatives to the Grandmother Hypothesis. *Human Nature*, stránky 1-5. doi:10.1002/9781118924396.wbiea2162
- Sulloway, J. F. (1996). *Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives*. New York: Pantheon Books.
- Symons, D. (1995). Beauty is in the adaptations of the beholder: The evolutionary psychology of human female sexual attractiveness. In P. R. Abramson & S. D. Pinkerton (Eds.), *Chicago series on sexuality, history, and society. Sexual nature, sexual culture* (p. 80–119). *The Chicago Press*.
- Špaňhelová, I. (2011). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada.
- Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.
- Teevan, R., Diffenderfer, D., & Greenfeld, N. (4. 1986). Need for achievement and sociometric status. *Psychological Reports*, 58(2), stránky 446–446. doi:10.2466/pr0.1986.58.2.446

- Trivers, R. L. (3 1971). The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46(1), 35–57. doi:10.1086/406755
- Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. *Selection and the Descent of Man*, stránky 136–179. doi:10.4324/9781315129266-7
- Tucker, C. J., & Wiesen-Martin, D. (4 2015). Adolescent siblings' suicide ideation. *Journal of Family Issues*, 36(5), stránky 609–625. doi:10.1177/0192513x14527095
- Vogt Yuan, A. S. (9 2009). Sibling Relationships and Adolescents' Mental Health: The Interrelationship of Structure and Quality. *Virginia Polytechnic Institute and State University*, 30(9), stránky 1221-1244. doi:10.1177/0192513x09334906
- Vuchinich, S., Hetherington, E. M., Vuchinich, R. A., & Clingempeel, W. G. (1991). Parent-child interaction and gender differences in early adolescents' adaptation to stepfamilies. *Developmental Psychology*, 27(4), stránky 618-626. doi:10.1037/0012-1649.27.4.618
- Wakefield, J. C. (9 1993). Is Altruism Part of Human Nature? Toward a Theoretical Foundation for the Helping Professions. *Social Service Review*, 67(3), stránky 406-458 . doi:doi.org/10.1086/603998
- White, L., & Gilbreth, J. G. (2 2001). When children have two fathers: Effects of relationships with stepfathers and noncustodial fathers on adolescent outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), stránky 155-167 . doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00155.x
- Williams, G. (12 1957). Pleiotropy, natural selection, and the evolution of senescence. *Evolution*, 11(4), str. 398 . doi:10.2307/2406060
- Wright, J. (1998). Paternity and parental care. *Sperm competition and sexual selection*, stránky 117-145. doi:10.1016/b978-012100543-6/50029-5
- zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. (nedatováno). Získáno 1. 7 2020, z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#f4578849>
- Zášková, H. &. (2009). *Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie*. Praha: Triton.